

A hódoltság-kori törökség Magyarországra vonatkozó földrajzi ismeretei.

(Második és befejező közlemény.)

Alsó Hungaria városainak leírása.

Ide tartozik *Buda*⁶³ vára, a magyarok székvárosa. Erős vár. Házai és városrészei a Duna északkeleti partján a várfalon belül állnak. Vele szemközt épült Pest vára. Kettőjük között folyik a Duna, melyen keresztül a közlekedés számára apró hajókra nagy fahidat építettek. Ez a vár elfoglalása előtt, Engüürüs Mendžüs bej székhelye volt. A hitetlenek lázongásait megtörő, néhai Sülejmān szultán -- legven a sírja illatos -- második hadjáratában, 936-ban⁶⁴ szabadította ki a hit ellenségeinek, a balga vallású hitetleneknek kezéből. Akkor egy vállit állított élére s azóta mindmáig az 'Osmān-szultánok által kinevezett välik kormányozzák.⁶⁵ Azóta džā-mi'kkal, imahelyekkel, közjótékonytárgyat szolgáló épületekkel, kincstári vásárcsarnokokkal telt meg.⁶⁶ E várnak számos hévize van, egyik a Kürz Eljās mezeje néven ismert helyen, ez magas fokú héviz, a másik az u. n. Velī bej hévize; a vár-

⁶³ Neve *Budīn*, *Budūn*, *Būdūn*, *Būdin* és esetleg *Būdīm* alakban fordul elő.

⁶⁴ 1529. szept. 5—1530. aug. 24.

⁶⁵ Néhány konstantinápolyi — és röviden a drezdai kézirat is — megemlíti a királyi palotát is, mely „igen furcsa palota; egy részét menyországnak, egy részét pokolnak hívják“.

⁶⁶ Több konstantinápolyi és drezdai kézirat szerint még: „Mióta Sülejmān szultán e várat elfoglalta, önálló ejalet székhelye, melyhez tizenhét sandžak, továbbá egy bejlerbejlik tartozik, t. i. a kanizsai, mely ismét négy sandžakból áll... A Dunától délre eső többi ország-rész, ú. m. Nādādz-oglu országa Sárvár, Bakjān-oglu országa Németvár és Zerīn-oglu országa Csáktornya székhellyel, valamint a kaproncikai generális-kerület Nemcse alá tartozik... E várbán [t. i. Budán] vezír székel. Rendszerint 600 sztambuli janicsárja van, jelenleg azonban csak egy *oda* janicsár, továbbá 500 hišār eri, 500 spāhi, 6000 'ulūfeli, meg sok tímáros és hűbéres spāhi-katonája s végül 50 čekdiri nevű hajója van.“ — Tudomásom szerint csak a drezdai kéziratban áll ez a kitétel: „*Buda viszonyai, valamint az alája tartozó vilájetek részletesen megírott könyvünkben ismertetve vannak*: most tehát a határvidéket, valamint az azzal szomszédos magyar és nemcse kerületeket igyekezzünk ismertetni.“

Baich Heclisil
 31 (1880) 125
 Velj. Szorcu Rt.

2119

tebb leírtuk.⁶⁷ Közéleben *narknak* nevezték, most zeleben Esztergom felé is vezetik.

z a Vác egy kis vár Óán. Most hajóállomás, egy

leben.

ólo korábbi fejezetre vonatko- a nincs meg, de több konstan- tban is megtalálható. Utóbbi- ákban, a következő szöveggel: *tek* [a kütübhâne-i 'umümiye . Vízében a tojás megfő. Nemi egy kőkupola, mellette üveges dőteremben egy nagy medence gyikében szüntelenül folyik a

y hévíz, mely szintén gyógyító épülete romokban hever.

c végén fakad, *Velj bej hévizé-* malmot hajt el, egy közelben

takao melegvíz-forrás pedig kettőt. E névíz felett is nagy kőkupola, e mellett üveges veranda és kupolás mosdóterem áll. E teremben egy nagy medence s e körül tizenhat fülke van, melyek mindegyikében víz- csap van felszerelve.

A budai mező hévize az *Opa kapusu* (mezőkapu) nevű kapun kívül két-három milnyire van. Vize mérsékeltlen meleg, gyógyító erővel bír. Épület, alapítvány (*imaret*) nincs felette." [A kütübhâne-i 'umü- miye szerint még: tetőzete nincs: 'üstü ačik'].

A Nür-i 'osmāniye példánya megemlíti a város két tekkéjét, ú. m. Gül babáét és Hidir babáét.

⁶⁸ A mai Csepel-sziget középkori nevét (*Kuvin*) a törökök ugyanúgy írták le, mint a *kojun* ('juh, birka') szót. Már most ebből az így leírt helynévből, az általa megjelölt földrajzi ponttól távolabb fekvő területen — mondjuk Konstantinápolyban, ahol e földrajzi munkát írták, de a sziget nevét helyesen kiejtve nem igen hallhatták — érdekes etymologia alakult. A sziget nevét u. is itt úgy ejtették ki, ahogy nyelvérzéküknek könnyebb volt: *kojun ařasi*-nak. Ilyen néven egy Szmirnával szemközt fekvő szigetet is neveztek, az elnevezés tehát az oszmán-török helynév- adás törvényeivel nem ellenkezett. *Kuvin*-ből tehát *kojun* lett. De tovább menve nagyon valószínű, hogy a sziget nevét az itt lakó törökök *kuvin*- nak ejtették ki. Ez esetben nem egy egykorúan alakult, hanem utólagosan kialakult etymológiával van dolgunk, még pedig olyan értelemben, hogy a sziget nevébe csak az újabbkori kutatók olvasták bele a *kojun* szót, olyan emberek, akik a sziget nevét nem az egykorú kiejtés, hanem az egyik olvasásmód szerint így természetesebbnek, törökösebbnek gondol- ták. Ebben az esetben *kojun-sziget* — és még inkább magyar fordítása *Juh-sziget* — mint a kuvini sziget török elnevezése, valótlán és jogosu- latlan elkeresztelés.

⁶⁹ Lefordítva: *leány-sziget*. Ugy a leírások, mint az egyes példá- nyok térképei nem a Nyulak szigetét, hanem a mai Szentendrei szigetet nevezik e néven.

⁷⁰ A kéziratokban: *Vādž*, ritkábban *Vāidž*.

Visegrad, vár a Duna partján Vác és Esztergom között, Váctól egy napi járóföldre.

Dübüklen, palánk az előbbi közelében. A mohamedánok 1008-ban⁷¹ foglalták el.

Vál és Kizil hişar,⁷² palánkok a budai nāhijében.

Palota, kisebb vár egy tölgyverdővel borított hegy lejtőjén. Vidéke nádas és mocsár. Tőle két milnyire nyugat felé, a hegyek közelében egy hőforrás van, e fölött egy kupola áll.

Csóka, kisebb vár Székesfehérvártól északra, fél merhale távolságra. Innen Tatába lehet eljutni.

Džankurtaran,⁷³ palánk a Duna partján, Bácskától északnyugatra, fél merhale távolságra. A hitetlenek egyszer szétrombolták, de Lāle Mehmed serdār-pasa 1015-ban⁷⁴ újra felépítette. A nagy út itt kétfelé ágazik; egyik szárnya a *Hamza bej ser ājī* néven ismert helységen át északkeletnek Buda felé, a másik Válon át északnyugatra Tata és Győr felé visz. Džankurtaran Belgrádtól tiz kis merhale távolságra van.

Bácska, kis vár a Duna bal partján. A Duna vize itt különvélva, tavat képez mellette, melyet Bácska tavának neveznek.

*Tolna*⁷⁵ Szekszárdtól északnyugatra fekszik három fersah távolságra egy tó partján, melynek vize a Dunából vált ki. Palánkjá nincs, de džāmi'ja, fürdője és vásártere van.⁷⁶

*Szekszárd*⁷⁷ Belgrádból Buda felé menve, Pakson túl, ettől fél merhale távolságra északnyugatra fekszik.

A *mohácsi kaḏā* az északi hídon túl a Duna partján az útvonal mellett, széles mezőn terül el.

Baranyavár, a Dunától távolabb, Mohácshoz közel.⁷⁸

Szekcső, palánk Mohácstól, északnyugat felé, fél merhale távolságra.

Földvár, palánk Mohácstól északnyugatra. Szekesőtől fél

⁷¹ 1599. júl. 24—1600. júl. 12.

⁷² *Förösoār* nevének török fordítása.

⁷³ *'Lélekmentő'*. A berlini kézirat, arab szavakkal is, magyarázza e helynév jelentését, de a helynév keletkezéséhez fűződő, Nagy Sülejmān menekülésével kapcsolatos mesét, mely Evliā Čelebinél megtalálható (l. Karácson Imre fordítását a M. Tud. Akadémia kiadásában, I 210. l.) sem ez, sem a többi kézirat nem ismeri.

⁷⁴ 1604. máj. 50—1605. máj. 18.

⁷⁵ A törökben: *Töğnā*.

⁷⁶ Már a berlini kézirat szerint ugyanúgy, azzal a hozzátétellel, hogy lakossága mohamedán, keresztény és magyar.

⁷⁷ A Nūr-i 'osmānīje kézírata szerint az előbbitől fél merhalenél kisebb távolságra fekvő kaḏā és kaşaba, mely Mohácsal és Baranyavárral szomszédos, a fővárosból huszonhat nap alatt érhető el; mir-i li-vāja van.

⁷⁸ A berlini kézirat szerint még: „Az említett évben [t. i. a győri hadjárat évében] a hitetlenek feldúlták, de mikorra a kézirat szerzője Janik alól visszajövet ide ért, a mohamedánok megint rendbe hozták“.

merőhale távolságra.⁷⁹ Innen *Paksra* lehet eljutni. Ezzel szemben a Duna közepén szigetek állnak, melyeken a király kertjeiben jóízű, igen édes alma terem; fekete magva van, *elif-almának*⁸⁰ hívják. Paks Földvártól fél merőhale távolságban fekszik. Palánkja van. Olyan cseresnyéje terem, mint *Hişárnak*.⁸¹

Berzence és ...⁸² két jó karban tartott vár olyan vidéken, ahol Nemese csapatai nem igen járhatnak.

Moson,⁸³ vár. Sülejmān szultán a 938. év zī-l-hidždze havában⁸⁴ e vár alatt tábornoktört, mire a várban levő hitetlenek meghódoltak.

Óvár,⁸⁵ kővára: a Lajta nevű folyó közepén, mint egy szigeten fekszik.

Komárom szigete,⁸⁶ melyet *Sigetnek* is neveznek, Pozsonytól egészen Komárom váráig nyúlik; hossza húsz, szélessége majdnem négy mil.⁸⁷ A szigeten háromszáz falu áll és tizenötezer ember lakik. Legnagyobb vára Komárom, a sziget keleti végén épült erős vár.⁸⁸

Tata vára négy zirá' széles, vízzel telt árkon belül épült, szintén igen erős vár. Mivel sok folyóvíze van, gyümölcsfában és kertekben gazdag.⁸⁹

⁷⁹ A berlini kéziratban még: „Vára az előbbihez hasonló”.

⁸⁰ A mai nyelv elif-almát, tudtommal, nem ismer; de ismer elif-cseresnyét: olyan cseresnyét, melynek külsején egy elif (l) alakú vágás van.

⁸¹ Minthogy az író több hasonlatát a török főváros közeléből veszi, talán itt is a Boszporusban fekvő Anatólu hişarına vagy Rumili hişarına gondol.

⁸² *Kutas?*

⁸³ A kéziratokban: *Mödžon*.

⁸⁴ 1532. júl. 5.—aug. 2.

⁸⁵ A kéziratokban: *Óvár*.

⁸⁶ A kéziratokban *Kümrān atası*.

⁸⁷ A drezdai és több konstantinápolyi kézirat szerint: „Hossza negyvenöt, szélessége tizenkét mil. Ezen a szigeten egy nagyszerű kővára is van, *Sömārinak* hívják”.

⁸⁸ A drezdai kézirat szerint: „A várnak huszonöt hadihajója (*ček-diri*) is van.”

⁸⁹ A berlini kézirat szerint: „Esztergomtól fél, Győrtől egy merőhale. Komáromtól három fersáhra fekszik. Erős várának fala kőből épült, fala rendszerint négy zirá'nál is szélesebb, úgyhogy kősi (*araba*) is elmehet rajta; belül azonban nem kővel, hanem földdel van kitöltve. A falon kívül vízzel telt mély árka van, mely felett fahíd visz a várkapuhoz. A vár kerülete több, mint 300 lépés (*haŕve*). Környékén sok folyóvíz van, továbbá sok kert és vízi malom. A vár belsejében nincs folyóvíz. A mohamedán sereg a nevezett sávvál hó 25.-án [júl. 12.-én, t. i. az 1594.-ik évben] fogta körül a várat. Először a vár északi oldalán, ettől egy mil távolságra, egy kis dombon, romokban álló templom közelében állítottak fel egy ágyút s onnan lötték a várat. En, e sorok írója ott helyben a fátihát [a Korān első szúrája] imádkoztam. Később még három helyen állítottak fel ágyúkat, a puskás janicsárok pedig a meterisnek nevezett árkokban csapat-csapat mellett (şāf-şāf) előrenyomultak. Két nappal

Szentmárton, egy mező közepén álló kis dombon épült. Gyórtól két fersah távolságra fekszik.⁹⁰

Javarint azaz *Janikot*⁹¹ Gölvárnak is nevezik. A budabécsi úton Esztergomtól két *konaknyira*⁹² fekszik, jelenleg igen nagy város. Hosszúkas falának északi része a Duna déli oldalán húzódik: nyugati oldala mellett a Rába⁹³ folyik s délről megkerülve, keleti oldalán a Dunába ömlik. A város tehát a két folyó között, szinte szigeten áll. Délnyugati oldalán tömör vára, az északnyugatin városa áll. Várárka fölött függőhíd van, melynek egyik végét a városhoz, másikat a belső várhoz erősítették. A város erődjei háromszoros széles földből épültek. Falai szélesek és nagyok, egyik fala 14 *zirā'* széles. Négy oldalán alacsony dombokon tornyok állnak, melyekhez kölcsönösen elér az ágyúlövés. Az 1002. év *zi-l-ka'de* havában,⁹⁴ mikor Sinān serdār-pasa a mohamedán sereggel *Janik* alatt táborba szállt és sátraiak félelmetes tömegével a hitetleneket porba sujtotta, ezek a vár körül mély árkot ástak és ágyúikat, vaslancokkal összekötve, abban helyezték el. Ezt ők *taburnak* nevezik. Miután az átkozottak e *taburban* összegyülekeztek, a *Janik* várában védekező hitetleneknek a nyitva hagyott oldalon, a Duna felől nyújtottak segítséget. Az említett napon⁹⁵ a hitetlenek közül néhány ezer átkozott gyalogos és lovas összeütközött a mohamedán sereggel s az utóbbiak lovasai a hitetlenek lovasait lekaszabolták. A mo-

később Komáromból kocsikon puskaport és élelmiszert akartak szállítani Tatába. A mohamedánok ezt megtudták, kilenc puskaporos kocsi-ból ötöt elfogtak, mire a többi Komárom felé elmenekült, a várbeliek pedig másnap megadták magukat. Én bementem a várba és templomát meg falait megnézegettem“.

A hévizekről szóló fejezetben még egyszer (77. l.) megemlékezik Tatáról: „A tatai hévíz... a tatai vár nyugati oldalán, ettől két *mesāfe* [a drezdai kéziratban: két *mīl*] távolságra van. Vize mérsékeltlen meleg. Följe egy kis kőkupola van építve. Környéke mindenfelé járhatatlan hely. Az említett évben, a vár elfoglalásakor én szegény ott jártam és e hévizet megtekinttem“.

⁹⁰ A berlini kézirat szerint még: „Vára nagy részben fából és földből épült. Környékén sok gyümölcsös és veteményes kert van. Védőrsége két nap alatt megadta magát. Én ezt a várat is alaposan megnézegettem“.

⁹¹ Gyórt *Janik* néven már a XVI. század első felében Lütfi pasa említi (konstantinápolyi kiadás, 1924., 557. l.). A berlini kéziratban többször *Gelbār* és *Gelbār-Janik* alakban fordul elő.

⁹² A berlini kézirat szerint Bécestől három *merhale*. Budától három „gyenge“ *merhale* távolságra.

⁹³ A berlini kéziratban még *Rābā* néven, az újabbakban inkább a folyó török nevéen, *Ak su* ('fehér víz') néven.

⁹⁴ 1594. júl. 19.—aug. 17.

⁹⁵ A kézirat hiányosan veszi föl forrását: nem mondta meg, hogy melyik az „említett“ nap. — A berlini kézirat szerzője a *zi-l-ka'de* 2.-án (= júl. 20.-án) lefolyt előcsatározás után 85 magyar s német és „tiznél több“ mohamedán halottat számlált meg; azt is elismeri, hogy a mohamedánok közül sokan megsebesültek.

hamedánok az említett hó 6-ik napján⁹⁶ ágyúkat állítottak föl és meteriseket ástak. A hitetlenek viszont a Duna északi partján ástak meteriseket és ott állították fel ágyúikat, nehogy a mohamedán sereg, a Dunán átkelve, azokat egykönnyen elpusztíthassa. Az említett hó 8.-án néhány elszánt mohamedán harcos megfigyelte a Duna-menti meterisek őreit s mikor ezek bortól megittasodtak, a mohamedánok puskájukat és kardjukat fejükhöz erősítették és átúsztak a túlsó partra. Az északi parton egy kisebb üres hajót találtak. A hitetlenek ott álló ágyúi közül négyet, taligaikkal együtt, éppen erre a hajóra akartak rakni, mikor az ittas hitetlenek a dolgot észrevették. Három ágyú már a hajón volt, de mikor a negyediket vitték, a keresztények mozgolódni kezdtek. Erre ezt az ágyút a folyóba dobták, a hármat pedig a hajóval együtt a mohamedán táborba vitték. Szóval a mohamedán sereg az 1002. év zi-l-hidžde havában⁹⁷ a hitetlenek táborát elfoglalta, seregét szétszórta, Janíkot pedig ostromzár alá fogta. Miután a vár falait puskaporral és naftával erősen megrongálták, a vár az 1005. év tündöklő moharrem havának közepén,⁹⁸ megegyezés útján, meghódolt.⁹⁹ Később, 1007-ben¹⁰⁰ a hitetlenek cselrel újra elfoglalták.¹⁰¹ Amíg ez a mohamedánok birtokában volt, környékén tíz milnél szélesebb területen nem művelték a földet. Ebben a várban a nemszéken kívül háromszáz magyar katona van.

*Pápa, vár a Rábától hat milnyire.*¹⁰²

Veszprém is erős vár, Mehmed pasa foglalta el.

*Esztergom Buda felett két kis merhale távolságra, Bécs felé, a Duna partján álló erős vár. Komáromtól két merhale.*¹⁰³ Itt kellemes szőlőhegyek és melegforrások vannak. Vele szem-

⁹⁶ 1594. júl. 24.

⁹⁷ 1594. aug. 18.—szept. 15. — Az ostrom leírása szóról-szóra a berlini kézirat szemtanú-szerzőjétől van átvéve.

⁹⁸ 1005. moharrem 15.-e 1594. szept. 50-ra esett. Győr szeptember 27.-én került török kézre.

⁹⁹ A konstantinápolyi kütübhāne-i 'umūmije példánya szerint még: „Kormányzása bejlerbeji ranggal (*bejlerbejlik rütbesile*) 'Osmān iskenderije bejnek adományoztatott“.

¹⁰⁰ 1598. aug. 8—1599. júl. 25. — Győrt 1598. márc. 29.-én foglalták vissza a töröktől.

¹⁰¹ A drezdai kéziratban még: „Adja Isten, hogy legközelebb visszacserezzük. A vár ugyan rendkívül erős, de ha árkanak vizét mindkét oldalon elzárják, könnyen el lehetne foglalni“.

¹⁰² A konstantinápolyi kütübhāne-i 'umūmije szerint „Gāzi Girāj foglalta el s bejlerbejséggé szervezve, Uroš szegedi bej kormányzására bízott“.

¹⁰³ A drezdai kézirat szerint: „Komáromtól tizenöt mil, Budától két merhale“.

közt fekszik Džerdelen nevű vár.¹⁰⁴ (Esztergomnak) belső vára a Duna partján emelkedik, vize a Dunából az alsó várba egy medencébe folyik; ebben a medencében tíz kerék van. A várba egy rézcső vezet s egy gép a vizet a cső szájába hajtja. Ezt a várat 1014-ben¹⁰⁵ Mehmed pasa foglalta el.¹⁰⁶

*Székesfehérvár*¹⁰⁷ Buda felé menet az út bal oldalán, tágas mezőn épült rendkívül erős, mélyárkú vár. Varošanak magas oszlopokon épített kettős fala földdel van kitömve;¹⁰⁸ környéke víz. Templomból átalakított szép džāmi van benne, ennek bronzból öntött szárnyas kapuja van, melynek viszont, oroszán szájába rakva, karikás fogantyúi vannak. Ezenkívül egy másik džāmi-ja, két fürdője és egy kisebb vásártere van. Házai fából épültek.¹⁰⁹ Ez a vár azelőtt Hungaria hercegeié volt, Sülejmān szultán 950-ben¹¹⁰ foglalta el.

Koppán,¹¹¹ nagy kiterjedésű palánk, mely Belgrádból Buda felé menet, Mohács után, ettől észak felé, Siklós közepében áll; ezer főnyi őrsége van.

Fok, palánk a Balaton partján,¹¹² Koppán alá tartozik.

Simontornya, a Duna, Koppán és Mohács között fekszik, észak felé. Budának haladva, három merhale távolságra.

Endrék,¹¹³ palánk.

Hidvég,¹¹⁴ rendkívül erős palánk.

¹⁰⁴ A kütübhāne-i 'umūmije egyik példánva szerint: Esztergommal állítólag titkos alagút köti össze". — Teljesebb példányokból kitűnik, hogy ez az alagút Esztergomot a Szent Tamás-hegyi erőddel, török nevén *Tepedelen*-nel kötette össze.

¹⁰⁵ 1605. máj. 19. — 1606. máj. 8. — Esztergom 1605. okt. 5.-án került ismét török kézbe.

¹⁰⁶ A drezdai kézirat szerint még: „Van egy régi temploma, kapuján két művészién kifaragott oroszlánal, amely szinte egészében vörös márványból épült“.

¹⁰⁷ A törökben mindig *Istūlni belgrād*.

¹⁰⁸ A drezdai kézirat szerint még: „Hişārjának varoša négy ziráč szélességű tömött fallal (*tolma toprak*) van körülvéve“.

¹⁰⁹ A berlini kéziratban még: „Lakosai mohamedánok és keresztény magyarok. A várost a kézirat szerzője bejárta s Győrnél kisebbnek találta.“

¹¹⁰ 1545. ápr. 1.—1544. márc. 44. — Székesfehérvár 1545. szept. 3.-án került török kézre. — A konstantinápolyi kütübhāne-i 'umūmije példá-

nyában még: „*Virguhen* (ورگهن) nevű templomában, a királyok temetkező helyén márványszobrokat találtak, melyek királyokat ábrázoltak, továbbá kőkoporsókat, melyekben drágaköves koronákkal megkoronázott, díszruhába öltöztetett, csúnya kinézésű esontvázak, egykoron hírneves barátok voltak eltemetve. Ezeket mind kihordták és elpusztították“.

¹¹¹ A törökben: *Kōpān*.

¹¹² Több kéziratban még: „Lakói a Balatonból sok halat halásznak ki. A Balatonnak külön hajói (*kaik*) vannak“.

¹¹³ A törökben: *Endrik*.

¹¹⁴ A törökben: *Hidvük*.

...(*Bilā* ?), ama vidéknek igen erős vára, könnyen került mohamedán kézre. Vidéke csupa falu és város.

Kapornak,¹¹⁵ erős vár Kanizsa közelében. Az ellene vonuló seregnek kegyelemre átadták. Közelében fekszik *Peleske*, ez is kegyelemre adta meg magát. Ezen a vidéken még két várat foglaltak el, u. m. *Egervárat* és ...(*Šetr* ?)-t.

Ruma, vár, az őrség megfutott belőle.

Szombathely,¹¹⁶ vár az előbbi közelében, szintén elfoglaltatott.

Kőszeg, vára egy hegy tetején áll. Falai igen jó karban vannak tartva, mély árcai vízzel vannak tele. A várnak több tornya van. Kívül a városban különös építésű templomai vannak, meg egy nagy varoša. Ágyúi is vannak. Moharrem hó 8-án¹¹⁷ zárta körül a mohamedán sereg; a vár őrsége később kegyelmet kért és megadta magát.

Pécs, azaz *öt templom városa*,¹¹⁸ vár a Dunától három milnyire, a Dráva vidékén. Nem valami nagyon erős vár, mert a hegyről eléri az ágyúgolyó. Ezt a várat 950-ben¹¹⁹ Eszék beje, Murād bej hódoltatta be. Földje termékeny; végtelen sok gabonája és szőlője van.

Szigetvárat, azaz *fehér várat*¹²⁰ Sülejmān szultán — irtalmazzon neki az Isten és fogadja őt kegyelmébe — foglalta el 1043-ban.¹²¹ Ez a vár rendkívül erős.¹²² Kerületét és környékét mocsarak és nagy kiterjedésű vizek képezik. Ez a vár tó közepén álló kettős erősség, melyben a két rész között a közlekedés egyetlen hídra van korlátozva. A külső erődítmény szélén kettős oszlopok vannak felállítva, ezek belső része földdel van kitömve, úgyhogy ágyúval sem lehet neki ártani. Ebben a várban olyan jóízű víz van, mint a tej. A vár rendkívül tekintélyes, Budával és Esztergommal várháromszöget képez.

Segesd,¹²³ Szigetvár alá tartozik. Buda felé menet az eszéki oldalon, Szigetvártól egy merőleges távolságra, tágas mezőségeen épült vár. Szigetvár után foglaltatott el.

¹¹⁵ A törökben: *Kabārnak*.

¹¹⁶ A törökben: *Somböthel*.

¹¹⁷ 939-ben (= 1532-ben) moharrem 8.-a aug. 10.-re esett.

¹¹⁸ „*Beš kilise*”.

¹¹⁹ 1543. ápr. 6. — 1544. márc. 25. — Pécs, 1543. július elején került török kézre.

¹²⁰ „*Bejād ka'la*”.

¹²¹ Téves adat; Szigetvár a hidžret 974.-ik évében került török kézre. — A konstantinápolyi kütübhāne-i 'umūmīje a vár ostromáról, többi közt, a következőket közli: „a 974. moharrem 30.-i [= 1566. aug. 17.] roham alkalmával a vár tava fölött vezető híd leszakadt és sok ezer mohamedán a vízbe fult vagy elesett”.

¹²² Több kézirat szerint „négy zirá' széles falai vannak”.

¹²³ A törökben: *Sekeš*.

Kanizsa, Szigetvár túlsó oldalára esik. A Zákány nevű folyó, két felé ágazva, teljesen körül fogja. A vár környéke minden oldalon egy-egy mlynyire nádas és járhatatlan vagy nehezen gázolható hely.

Kaposvár, Pécshez tartozó vár a kanizsai ejaletben. Mikor Sülejmān szultán a nahdževāni hadjáratban volt, Tujgün budai pasa foglalta el. Bástyái szilárdak, árka mély. A Kapos nevű folyó, melynek közepén fekszik, a várat minden oldalról körül fogja. Vidéken járhatatlan hegyek vannak. A várnak egy óriási palánkja is van, belül tagozott párkánnyal, tömött tornyokkal. Harminc *zirā'* szélességű árkában víz folyik. A vár ostromlásakor ezt az árkot fával töltötték meg s a várat kilenc napig vívták, amíg elfoglalni sikerült.

Az alsó résznek [t. i. Alsó-Magyarországnak] még több városa, kašabája és falva is van, de ezeket, mivel a térképen fel vannak tüntetve, elhagytuk...¹²⁴

Az ország terményei, ásványai, állatai.

Mivel a vidék földje rendkívül termékeny, kevés fáradsággal sokat lehet rajta termelni. Igen jó földje van a komáromi szigetnek, itt a gabona szára oly magasra nő, hogy el lehet benne bujni. Buda, ... (Zölāt ?) és a Dráva vidékén szép szőlők vannak.

Ásványok közül az arany, ezüst és vas¹²⁵ bőségesen, ólom kisebb mennyiségben fordul elő.

Sok vadállata van, főleg szarvas és vaddisznó. A madarak közül fácán van legtöbb. A szarvasmarhából és más háziállatból annyi van, hogy csupán Pestre nyolcvanezer darabot hajtanak eladásra. A magyar lovak rendkívül erősek, úgy harcra, mint teherszállításra igen alkalmasak.

A magyar nép leírása és jellemzése.

A magyar igen harcias nép. E népnek régente városai nem voltak s vallása sem volt. A magyarok a Don partján lakó tatárok közül jöttek. Azt mondják, hogy régente az volt náluk a szokás, hogy amikor egy fiú megszületett, sietve megíztottak egy vasat s ezzel az újszülött térdeit megbillogozták, hogy ha majd a fiú felnő, szakálla ne nőjjön és hogy

¹²⁴ A legtöbb kézirat itt közli a Dráva-Száva-köz leírását. A közleményünk alapjául szolgáló Köprülü-példány ide vonatkozó része különálló fejezet, melyet én e közleményben utolsónak tettem meg. — A kézirat folytatásának egy részét, amely Magyarország hegyeit és vizeit ismereti, de különös értékkel aligha bír, elhagytam.

¹²⁵ Egyes kéziratok szerint még higany.

harcvágyó legyen; azonkívül néhány tagját is összetörték, hogy könnyen tudjon futni.

Ételeik rendszerint hús¹²⁶ és növényi gyökér. Ruhájuk kenderből készült vászonruha és birka-bekecs, fejükre egyfajta könnyű főveget tesznek. Többnyire a földön hálnak s amikor táborba szállnak, ruhájukat, asszonyaikat, minden holmijukat kocsikra rakva, magukkal viszik. A harcba lár-mázva és ordítózva, vakon rohannak. Gyermekeiket tizenkét éves korukig táplálják, tovább nem.

Természetük izgága és haragtartó. Bosszúálló és nyers nép. Legtöbbjük gazdag és pénzsóvár. A határmentiek ellen folyton háborúskodnak, harcaik mindig a mohamedánokkal vannak; tolvajkodnak is eleget. Mint a mohamedánoknak, nekik is szenvedélyük a cifra ruha, díszített fegyverzet és a paripa; egész ruházatuk olyan, mint a mohamedánoké s csak arról lehet őket megismerni, hogy kalpagot viselnek. Asszonyaik nyakukon gyöngysort, gyöngyökkel és drágakövekkel varrott bő inget, e fölött szűk zebünt öltenek. Látszólag jó barátok, de nem nyíltszívűek, szavuknak nem lehet hinni. Minthogy országuk hideg, télen kályhakkal fűtenek. Legtöbb ételük fűszeres. Keveset esznek és undorodnak attól, hogy a nemesek módjára oly sokat egyenek és igyanak, mint a marhák; emezek az ő szokásaikat¹²⁷ önmagukéval ellentéteseknek találták és éhenkórászoknak csúfolják őket. A magyar nép rendkívül nyugodt, a munkát nem szereti. Sok gyöngyűk és drágakövík van.

A nép nyelve. Magyar földön saját nyelvükön kívül a német, mohamedán¹²⁸ és bosnyák nyelvet is beszélik, de Budától északra inkább a magyart, viszont a német és mohamedán nyelvet kevésbé; Budától délre pedig emez általános. A magyar nyelv más nyelvekhez nem hasonlít; betűi a latin betűk.

Pénzügy. Pénzüik aranypénz. Van egy fajta akccjuk is, penznek nevezik, százat adnak belőle egy gúrušért; egy másikat *batkának* neveznek, ebből kétszázat adnak egy gúrušért. Azt mondják, hogy a nemes királynak évenként százhatvanezer arany vámot fizetnek és további harmincezer aranyat más címen. Ezenkívül a bojároknak is évi harminkétezer aranyat fizetnek. A mohamedánoknak a katonák *harādžot* fizetnek, a szántóföldek után pedig *dézmát* (*ašr*) szolgáltatnak. Béke idején ez az ország olyan jól van megművelve s földje oly termékeny, hogy népének saját szükségletén kívül fölöslege marad.

¹²⁶ A drezdai kézirat szerint: nyers hús.

¹²⁷ T. i. a nemesek a magyarokét.

¹²⁸ Ez alatt a török értendő.

Hadügy. Gyalogos katonáikat *hajdúk*nak nevezik; ezek puskát használnak s azt szabály szerint bal oldalon hordják. Lovasaikat *huszárnak*¹²⁹ nevezik; ezek háromfélék; az egyik alabárdos (*harbeli*) és kardos, a másik sisakos és vas-páncélos, a harmadik könnyű ruhás, hogy könnyű súlyú lévén, futni és üldözni tudjon. Mikor tömegharcba mennek, önmagukat és lovaikat különféle prémmel diszítik, hogy az ellenség a látványtól megrémüljön. Fejükre minél szebb sisakforgót tűznek. Ennek előtte ötvenezer főnyi katona került ki közülük, de most csak nyolcezer kerül ki. Ha volna hozzá szándék, többet is lehetne szedni, de Nemsze királya nem szedet, mert ez fegyelmetlen nép, ezt nem lehet harcra betanítani.¹³⁰ Nemszének ugyan engedelmeskednek, de népét nem szeretik, sőt gyűlölik: olyanok, mintha ellenségei lennének. Mint a mohamedánok, ezek is zajongva mennek a csatába; nem nézve se előre, se oldalt, hirtelen és vakon rohannak, de ha az ellenséges sereg ellenáll és néhányukat megsebesíti, gyorsan megfordulnak és addig nem nyomulnak elő, míg puskáikat újra rendbe nem hozzák. Lovasaik ugyanúgy harcolnak, mint a mohamedánok: mint ezek, ők is forgókat tűznek a fejükre, még pedig annyit, amennyi rangjuknak megfelelő. A magyar várakba Nemsze királya nevez ki embe-
reket.

A keresztények között az a szokás, hogy Nemsze királya mindaddig nem lehet *Kizil elma*¹³¹ királya, amíg magyar király nem lett; mikor magyar király lett, negyven-ötvenezer ember összegyülekezik, ezek a királyt templomba viszik és ott egy kardot adnak a kezébe. A király e kardot négy táj felé megforgatja és esküt tesz. Erre az ország emberei is megesküsznek. A király ezután néhány napig Pozsony városában időzik, majd Nemsze székvárosába megy.

De a magyarok vajvodái továbbra is magyarok maradnak, más nem lehet náluk vajvoda. A magyarok négy osztályt alkotnak: papok, pasák, bejek, akiknek birtoka van és akinek birtoka nincs, és a városok; ezek adómentesek.¹³²

Szokás náluk, hogy ha egy halottnak fia marad, vagyónát ennek adják, ha leánya marad, vagyónát a kincstár foglalja le, mert mint mondják, leánynak örökség nem jár.

Mohamedán uralom alatt álló váraikban a pādīshāh ka-

¹²⁹ A kéziratban: *hūsār*.

¹³⁰ A drezdai kézirat szerint ez az indokolás így szól: „nem szedet, mert óvakodik attól, hogy ezeket a hadakozásra kitanítsa”.

¹³¹ 'Piros alma', itt Rómát, illetőleg a római császárságot jelenti. V. ö. Századok, 1923, 625. l.

¹³² A fenti felosztást úgy értem, hogy a papok képezik az első osztályt, a pasák, bejek, akinek birtoka van, a másodikat, akinek birtoka nincs, a harmadikat s a városok a negyediket.

tonái laknak. Legtöbb katona Buda, Eger és Kanizsa várában van,¹³³ máshol kevesebb. Buda várában vezír székel. A várnak hatszáz sztambuli janicsárja, ötszáz hiszār eri nevű katonája, ötszáz spāhija, hatezer zsoldosa és még bizonyos számú tímáros spāhija van.¹³⁴ Ez a vezír az egész veszprémi vilájetet kormányozza, sőt a szomszédos kanizsai és temesvári pasák is neki engedelmeskednek. A Dunán harminc kis čekdirije van, ezeken ágyúk is vannak. Néhány čekdiri Esztergomban is állomásozik, de máshová nem megy.

Magyarországon vannak falvak, melyek úgy a mohamedánoknak, mint a keresztényeknek harādžot szolgáltatnak.

A magyarok vallásai. A magyaroknál több felekezet van: Kalvin, Luther, Āriō¹³⁵ és Nemsze, azaz a római pápa vallása. Āriō tanítása mind a hárommal ellenkezik, mert ennek hívei — hāšā Allāh¹³⁶ — három istent hisznek és azt tartják, hogy az Ūr Isten Jézust nem teremtette, hogy tehát Jézus nem teremtmény. Amazok viszont azt hiszik, hogy egy az Isten. Mohamedán és zsidó hithűek is sokan vannak...¹³⁷

Erdélyország leírása.

Ezt a földet magyarul Erdélynek hívják, latinul pedig annak alapján, hogy köröskörül Hersinia erdősége és a Kárpátos hegység övezi, Transilvaniának nevezik, mert „tran“ annyit jelent, hogy „körülfogni“, silvan pedig, hogy „erdeje“; Nemsze nyelvén Siebenbürgennek¹³⁸ hívják: ez azt jelenti, hogy hét várú. Ez az ország ugyanis magas hegyek között fekszik és hét hágójánál hét vár épült. Több utja nincs, csak ezeken lehet járni. Ez az ország Hungariának egy része, Hungaria pedig Daciának egy része.

Erdélyben *három nép* van: az egyiket szászoknak, a mási-

¹³³ Több kézirat szerint: Buda, Eger, Kanizsa, Várad, Újvár és Temesvár várakban.

¹³⁴ Az utóbbiak alatt a várhoz tartozó hűbértartós tartalékot érti.

¹³⁵ Arius. A drezdai kézirat szerint: *Āriō Rim pāpā dīni* ('Arius római pápa vallása').

¹³⁶ Elszörnyűködéskor használatos kifejezés.

¹³⁷ A továbbiakban — zavaros előadásban — a magyarok történetét közli attól kezdve, hogy 900-ban egy tatár nép — a magyar — a mai Magyarországot elfoglalta. Attilát is a magyar királyok közé keveri s örökösének testvérharcai után újból bekapcsolódva a magyar történelembe, ezt (III.) Ferdinándig vezeti, illetőleg az újabb kéziratokban I. Liptóig, aki 1658-ban Mehmed szultánnal, Ibrāhīm fiával a békét megújította. Ezt a részt a hozzá csatlakozó „pótlással“ együtt — amely Győr ismételt leírása után Ausztriáról adogat néhány sovány adatot — elhagytam. — A vallásfelekezetek között egy-két kézirat megemlíti még az anabaptistákat, akik szerintük asszonyközösségekben élnek.

¹³⁸ A kéziratban *Sbānburdžen*.

kat székelnek, a harmadikat *hājdūšāknak* nevezik. Népe részben lovas, részben nemes,¹³⁹ részben ra'ājā. Bejeiknek bādžot és harādžot fizetnek s azonkívül háború idején hadba szállnak.

Ebben az országban háromszázhatvan vár és palánk van, a leghíresebbek Gyulafehérvár, Szeben és Beszterce.¹⁴⁰ A székhely most is Gyulafehérvár. Az egész ország nagy hegyekkel van körülvéve, melyeken nem lehet áthatolni; csak a fentebb említett hét helyen van út. Délről mindenütt magas hegyek emelkednek a határain, ezért váraiban egész évben hó van.

Időjárás. Ebben az országban a tél rendkívül zord, mert a magas hegyek a nap hatásának útját állják. Nyáron azonban a Nap rést talál a hegyek között, a kövek a Naptól átütésednek, minek következtében nagy hőség keletkezik. Minthogy ebben az országban gyakran van zivatar, sok faluba és sok helyre beüt a villám, de az emberek ezt a csapást megszokták és nem félnek. Egyszerűen csak azt mondják, hogy ide vagy oda becsapott a villám és a helyet szétrombolta.

Ennek az országnak a *földje* rendkívül termékeny, igen bő termése, sok gyümölcse, szőleje és bora van. Főlösen van jószága is, különösen juha. Az ország lakossága megszokta a vadászatot, mert a vadállatok sokasága a szőlőkben és kertekben nagy károkat okoz. Névszerint egy fekete fajta medve valamennyinél károsabb, bizonyos fogással ezt is vadászák és pusztítják.

Itt sok sóbánya is van, főleg Torda-, Schässburg-, Saltesburg-¹⁴¹ és Mármaros-vilājetekben, továbbá sok arany-, ezüst- és rézbánya. Abrudbánya-, Radna- és Zalatna-vilājetek bánya vidékek. Rezet főképen Zalatnán találnak...¹⁴²

Ez az ország igen *jól meg van védve*; minden oldalról hegyekkel körülvéve olyan, mint egy tálcára helyezett főveg. Hét útjának szorosában egy-egy nagy folyó folyik. Az első szorosban a *Goros* folyó folyik, ezt *Szamosnak* is nevezik; oly nagy zajjal hömpölyög, hogy állítólag a nagy távolságban levők is hallják és meglepetve csodálkoznak rajta. A második szorosban haladó folyót *Maros* vizének nevezik; ebben a szorosban, hogy ne lehessen rajta áthatolni, egy szilárd várat építettek. *Demīr kapunak*¹⁴³ nevezik, A harmadik szoro-

¹³⁹ „Söz šāhibi“.

¹⁴⁰ Erdel Belgrādi, Sebīn és Besterdžia.

¹⁴¹ A kéziratban: Sāsburk, Saltesburk, Mōrōmōrōs.

¹⁴² A következő „Folyói“ című szakaszban megemlíti a nagyobb folyókat, kiemelve, hogy a Marosban és az Aranyosban (utóbbi nevét magyarázza: 'arany folyó') aranyat találnak, s hogy a Maroson és Szamoson hajók járnak, az előbbin Magyarországra irányított sószállítmányokkal megrakodva.

¹⁴³ Faskapu török neve.

son az *Alūta* vize folyik, *Oltán*ak is hívják, ebben is egy erős várat építettek, *Kizil hişart*.¹⁴⁴ Azt az utat, amely erre Havasalföldre megy, *Istefān útjának*¹⁴⁵ is hívják. A negyedik szorost a Beszterce¹⁴⁶ vize metszi. Az ötödiken át folyik a Szamos folyó.¹⁴⁷ Minden szorosan erős vár áll, melyet örök védenek.

Ez az ország három részből áll, u. m. a szász, magyar és székely részből.¹⁴⁸ E népeken kívül sokféle idegen is jön-megy benne, az ország határainak szélén pedig olyan emberek vannak, akik állítólag *Kizil elmából*¹⁴⁹ jöttek. Ez a római nép (*bu Roma halki*) a magyarnak és a szásznak ra'ájaja; ez kasaba- vagy város-forma lakhelyekkel nem bír, hanem a hegyek közt lakik és pásztorkodik. A szász nép az ország legjobb pontjain lakik.

A városok leírása. Ezen vilajetnek hét híres városa van, ezek a következők: Szeben,¹⁵⁰ *Istefān útja*, más néven *Krōna*, azaz *Tādž*.¹⁵¹ Beszterce, Schässburg, Medgyes, Sebes és *Claudiopol*.¹⁵²

Első városa *Szeben*; nagy város; nagy része sík, kisebb része hegy. Házai kőből épültek, tetőjük cserép, mindenféle kastélyai és pompás palotái vannak. E város házaiban és utcáin bőségesen van víz, szegénynek-gazdagnak házában több helyen is folyik a víz. Szilárd háromszoros vára van, árka igen széles és mély. A város minden sarkán egy-egy bástya épült. A városon kívül több nagy és mély tó van, ezekben izletes halak tenyésznek. E tavak vize, a várostól egy milnyire eső helyen, mocsarat és ingoványt képez, úgyhogy azon ember vagy állat nem mehet át és az ellenség sem tud jó ostromállást találni. A Szeben folyó a város közelében folyik, sőt egy darabon a városon is átmege. Ez a város olyan, mintha az ország éléskamrája volna; a vidékről a gabonát mindig idehosszák és itt adják el, itt igen nagy olcsóság van. Itt a föld alatt boltos pincék vannak, a búzát és árpát ezekbe rakják és őrzik, mert így nem rohad el. Sok malma van. Egy ízben, a szorosan valahogy átjutva, végtelen sokaságú sereg vette ostrom alá a várat. Védői hét egész esztendeig védték és az ellenség sehogyse tudott győzni, pedig amazok segítséget nem kaptak; addig védték, míg az ostromlók reményt

¹⁴⁴ *Vörösvár* nevének török fordítása.

¹⁴⁵ „*Istefān* (= István) *jolu*“. Brassó latin neve *Corona* és *Stephanopolis*.

¹⁴⁶ A törökben: *Besterdzia*.

¹⁴⁷ A hatodik és hetedik folyót, illetőleg szorost nem említi.

¹⁴⁸ *Saksön, Hüngär és Cikülja*.

¹⁴⁹ *Kizil elma* itt Rómát jelent.

¹⁵⁰ A kéziratokban: *Sebīn*.

¹⁵¹ *Tādž* jelentése 'korona'; az író Brassónak *Corona* és *Kronstadt* nevet magyarázza.

¹⁵² A kéziratban: *Besterdzia, Sizburk, Medješ, Sebeš és Kläudiävil*.

vesztve otthagyták a várat és eltávoztak. A hidžret 1070. évben¹⁵³ Seidī Ahmed pasa ide hatolva elfoglalta, de ismét rájuk bízta és nekik adta.

Azonfelül, hogy kereskedők laknak a városban, évenként négy nagy vásárt is tartanak benne: Istambulból és más országokból is sok kereskedő jön ide, itt nagy üzleteket kötnek. Egy pompás medrese is van itt, benne végtelen sok könyv; ezeket állandóan tanulmányozzák.

E város környéke csupa kašaba és falu, mind művelt és virágzó, mindet szászok lakják. Főleg *Helna*¹⁵⁴ nevű kašabának, mely a várostól egy mīl távolságban fekszik, van szilárd vára; ebben a kašabában finom čoha-szövetet szőnek: a város lakossága többnyire takács. Ezen a vidéken sokféle gyümölcs terem, főleg a cseresnye igen finom. Közeliében van egy hegy, *Mihāil hegyének* nevezik, ezen is megteremnek az említett gyümölcsök különféle fajtái. E hegy és a város között erős vár van: mikor ellenség tűnik föl, e vidék emberei holmijukkal és gabonájukkal ebbe a várba jönnek s magukat és gabonájukat védik.

Második városukat *Krōnānak* vagy *Brašānak* nevezik. Előkelő város, sok tímárja és különösen sok mohamedán kereskedője van. Ez a város hegyek között fekszik: vára erős, kerületén tornyok és bástyák állnak, várának kettős mély és széles árka és hármass városka van. Az egyikben szászok laknak, legtöbbjük földművelő, az egyikben bulgárok, az egyikben pedig magyarok, akiknek legtöbbje földműves. A város környékén jól művelt kašabák és faluk vannak, mindegyikben kellemes forrászivek, melyekkel a földet öntözik. Terjedelmes ültetvényeiket négy oldalról magas hegyek övezik, főleg az Alpī néven nevezett hegység, amely Érdélyt Havasalföldtől elválasztja. Ezen a vidékeken sok gabona és len terem. A város nemcsak magának, hanem a környéken fekvő kašabáknak és falvaknak is raktára. A városnak egy közeli hegyen épült vára van: ha ellenség akarná a várost megrohanni, attól megijed: de közel sem eresztetik. Ez a város oly erős, hogy egyidőben István moldvai bej megtámadta, ostrom alá vette, a vele szemközt emelkedő hegyre ágyút vontatott s a várat minden áron megvívni iparkodott. De az a hegy, ahol az ágyút felállította, a várostól messze esik, a várat nem bírta bevenni és eltakarodott alóla. A városban minden héten vásár van és nagy mennyiségű árút adnak el benne, mert jó helyen fekszik. Ennek a lakossága is harcias: valahányszor Moldva vagy Havasalföld ellen háborúra került a sor, mindig ez győzött. A tudomány művelésére ennek is van egy medreséje.

¹⁵³ 1659. szept. 18. — 1660. szept. 5.

¹⁵⁴ Szent Erzsébet?

A harmadik város neve *Beszterce*,¹⁵⁵ ez egy kedves folyónak is neve. Sík helyen épült, környéke szőlőhegy. Hosszában egy folyó folyik, ezt nevezik Besztercének. Négy mil távolságra ebben a folyóban arany van. A folyó a városon keresztül folyik és két mil távolságban a Szamossal egyesül. Az arany lelhelye közelében fekszik *Rūdna*¹⁵⁶ kőszába. E vidéken még több kisebb patakban lehet aranyat találni. Ebben a városban van egy víz: aki abból iszik és Isten rendeléséből meghal, egész testén arany üt ki.

Negyedik városa *Schässburg*, *Segesvárnak*¹⁵⁷ is nevezik. Ez is tekintélyes város, fekvése is kellemes, részben dombos. Környékén sok szőlőkerttel, óriási hegyek vannak. A *Kā-kūl*¹⁵⁸ folyó e város mellett folyik el, majd Erdel belgrádi¹⁵⁹ közelében a Marossal egyesül. E városban egy magaslaton egy pompás medrese áll.

Ötödik városát . . . (*Mediopolis?*) vagy *Medik* vagy *Medgyes*¹⁶⁰ városának nevezik. Ez a város az ország közepén fekszik, buzája, árpája és sok szőlője van. Ez azelőtt falu volt, de kellemes vidéke és termékeny földje miatt a nép megszerette, várat épített oda, minek következtében várossá fejlődött.

Hatodik városát *Sis* vagy *Remilajaknak* nevezik, vize *Mulnabak* néven ismeretes. Alba Juliához közel fekvő völgyben épült, vára nem erős, de végtelen sok hán és serāj van benne. Környékén sok víz van, bennük bőségesen hal. Régen ez volt a szász király székhelye.

Közelében van egy kőszába, *Vincnek*¹⁶¹ nevezik, ebben *anabaptisták*¹⁶² laknak. Ezeket Bethlen Gábor bej Moraviából hozta és telepítette ide. Ennek a felekezetnek egészen különös szokásai vannak. Bármely országban lakjanak is, asszonya és férfia külön lakik: külön van a férfiak városrésze és külön a nőké. Valamennyien iparosok; ki késes, ki ollókészítő, ki más efféle mesterséggel foglalkozik. Minden városrésznél van egy pénztárnoka. Az elkészített árút eladják s árát élelmiszerekre és közköltségekre fordítják. A házakban 10—12 férfi lakik együtt. A férfi-városrésznél külön szakácsa és külön mosóembere van, épígy a női városrésznél is külön asszony-őrsege van a saját neméből; férfi asszonyhoz, asszony férfihez nem megy soha. Már most ezek naponként kétszer templomba mennek, férfiak és nők külön-külön egymással szemben állnak és papjuk prédikációját hallgatják.

¹⁵⁵ A kéziratban *Besterdzia*.

¹⁵⁶ Radna román nevéből.

¹⁵⁷ A kéziratokban: *Sizbürk*, *Sedžesvār*.

¹⁵⁸ Küküllő.

¹⁵⁹ Gyulafehérvár.

¹⁶⁰ A kéziratban: *Medžeš*.

¹⁶¹ Alvinc, a kéziratban: *Vinč*.

¹⁶² A kéziratban: *anābūtistā*.

Papjaik pedig így prédikálnak nekik: „Keresztények! Mikor az Úr Isten Ádámot megkeresztelte, így szólt hozzá: Ádám! én téged azért teremtettelek erre a világra, hogy nemezz és szaporodj; válaszd ki hát gyorsan párodat s asszonyoddal szeretkezz. Ennélfogva nekünk is kötelességünk, hogy ezzel a dologgal foglalkozzunk“. Ebben a mederben félóra hosszat különféle tanácsokat ad, aztán leszáll a szószékről, a két oldalt álló hívőserég asszony népét nézegetve kiválasztja azt, aki szemének megtetszik és ezzel félrevonul egy sarokba. A többi asszony is a férfiaké lesz, úgy, ahogy jön s mindegyikük egy-egy asszonnal szeretkezik. Félóráig együtt társalognak. Mikor a főpap elvégzi a dolgát, csenget s mindenki helyére vonul. A templomból az asszonyok és a férfiak más-más kapun mennek ki.

Ha egy asszony gyermeket szül, a leánygyermek nála marad, de a fiút csak addig táplálja, amíg el nem választja; ezután a férfiakhoz küldi. De a gyermek származása ismeretlen, hogy ki az apja, nem tudják. Röviden szólva ez a felekezet egymásra nem gyűlölködik, nem haragszik, egymással nem harcol és nem veszekedik. Ez ilyen furcsa felekezet. Mindenkinek meg van állapítva a dolga és elnökük mindenki ügyét elintézi, köteles is élelmezési, adózási ügyeiket és más mindenféle dolgaikat rendben tartani.

A hetedik várost *Kolozsvárnak*¹⁶³ nevezik, *Klāusbürk* is a neve. Síkon fekszik. Házai igen szépen vannak építve. Legtöbb lakója magyar, szász kevés van. Három hitet vallanak: Kalvinét, Lutherét és a pápáét.

Ebben az országban még egy város van, *Szászvárosnak* vagy *Brosnak*¹⁶⁴ vagy *Serāšnak* is nevezik. A Maros partján fekszik, földje igen termékeny, kapás terménye, szőlője, kertje és mindenféle gyümölcse igen sok. Ennek a városnak két bírása van, az egyiket a magyar, a másikat a szász nép választja s mindegyik bíró a saját népe fölött ítélkezik. Ennek a vilájetnek óriási erdei vannak, melyekben a szarvas és nyúl vadászata gyakori. E város közelében több héviz-forrás van, melyek különféle betegségekre orvosságul szolgálnak.

E városok közül a legjelesebb, az említett Szeben városában fizetik és gyűjtik össze az összes haradztot és sáljánét, majd innen Erdel belgrādba viszik és ott adják át a királyuknak...¹⁶⁵

A szászok mind luteránusok, a magyarok többféle vallást követnek.

¹⁶³ A kéziratban *Kološvár*.

¹⁶⁴ *Bros*, Szászváros német neve alapján.

¹⁶⁵ A következőkben több kisebb, már ismételtelen elmondott szakaszt elhagytam.

Ebben az országban régen a dák¹⁶⁶ nép lakott. Decebal¹⁶⁷ nevű királyukat a római pápának Traianus nevű királya harcban legyőzte és országát bekebelezte.

Erdély népe és a szász nép vegyes. A szászok eredetileg Németországból jöttek.

Erdély fővárosa *Erdel belgrādi*¹⁶⁸ régi főváros, Tracia királya is itt székelt. E városnak kifogástalan erős vára és egy óriási ágyúja van, ezt *kurdnak*¹⁶⁹ nevezik. A város több dombon épült, melyek mindegyikének két mīlyni sík környéke van. Északi részétől két mīlynire folyik a Maros, mely régente befolyt a városba. A város alakja négyszögletes. Kizil elma királyának anyja, Julia Augusta e városban halt meg s mivel itt temették el, a várost róla nevezték el Alba Juliának.

Amikor az erdélyi bej meghal, a rájāk valahol összegyülekeznek s a főurak közül azt, akit a bejségre méltónak találnak, evégett Sztambulba fölterjesztik. Ha a pādīšāh jóváhagyja és zászlót¹⁷⁰ küld neki, az ország bejének nevezik.

A *szekely nép* tatár származású. Hegységének lakói hét csoportba tartoznak: Szepsi, Orbán, Keszi, Kejk, Gyergyó, ————— és —————.¹⁷¹ E nép főfoglalkozása a takácsmesterség. Természete igen nyers, harcias, jelleme a magyarhoz hasonló. Bejüknek harādž vagy ajándék gyanánt soha semmit nem adnak, de háború idején — anélkül, hogy zsoldot követelnének — háborúba szállnak; tehát hadi szolgálat fejében az adófizetés alól fel vannak mentve.

Szlavónia.

Szlavónia¹⁷² régebben hat részből állt: Szlavónia,¹⁷³ Szerém, Horvátország, Bosznia, Hercegovina és a Velencével szomszédos Morlaka. Határai északon Hungaria, nyugaton Isztria, délen a velencei öböl, keleten Szendrő.¹⁷⁴

E terület egyes helyeinek levegője egészséges, másoké mocsaras, vizenyős. Vizei rosszak. Az ország egy része hegyvidék, sok arany-, higany- és vashányával.

¹⁶⁶ A kéziratban: *dači*.

¹⁶⁷ A kéziratban: *Dičebūl*.

¹⁶⁸ Gyulafehérvár török neve.

¹⁶⁹ „Farkas“.

¹⁷⁰ Több kézirat szerint még trónust (*iskemle* 'szék') és buzogányt (*topuz*) is.

¹⁷¹ A kéziratban: *Sebsi, Orbān, Kezi, Kik, Džirdžio, Merfūs, Amānbās*.

¹⁷² A kéziratokban: *Sklāvōn* és *Isklāvōn*.

¹⁷³ A drezdai kézirat szerint: Szlavónia (*slōvīn*) három sandžakból áll: Pozsega, Rakovica és Csernik.

¹⁷⁴ A kéziratokban: *Semendre*.

Népei. Ez ország férfinépe magas termetű, erős derekú, igen falánk. Régente harcos nép volt s akár a türkmén, függetlenül vándorolt. A tengeren is kalózkodtak s egészen Korfu vidékéig elkalandoztak. A szárazföldön sajátos harcmódoruk van, amelyben senki nem tudja őket legyőzni. Ez abban áll, hogy a küzdelem színhelyén gyalogosok és lovasok egy helyen összegyülekeznek és kört képezve szorosan összeszorulnak. Még Nagy Sándor atyja, Fülöp se birt velük, ezek ezzel a különös harcmóddal győztek. Úgy látszik, lovasságuk kevés, gyalogságuk erős. Ez a nép valamikor sok országot meghódított. Nagy elterjedtsége onnan is kitetszik, hogy rusz, moszkov és még néhány más országban is az ő nyelvét beszélik... Ez a nép rendkívül vendégszerető: azt becsülik legtöbbször, aki a legfigyelmesebb közöttük. Aki nem fogad be vendéget, azt házával s holmijával együtt meggyújtják és ha szomszédja a tüzet el akarná oltani, azt is megégetik. A szomszédok egymást soha nem bántják.

Ez a nép a 800.-ik év óta keresztény. Azelőtt különféle tárgyakat imádtak, valamennyi között legtiszteltebb istenségük a villám volt, tiszteletére ökröket áldoztak. Hitük szerint a vizeknek, erdőknek és terményeknek, a bajnak és boldogságnak, az egeknek más-más istenségük van, de az egek istene, aki az egekben uralkodik, valamennyi istenek feje. Azt tartják, hogy a jó a szerenese, a rossz a szerensétlenség istenétől származik. Az eskütevéstől igen húzódoznak.

Harcias és vitéz nép lévén, az ágybani halált nem becsülik semmire s állítólag jó kívánságuk egymás iránt úgy hangzik, hogy ágyban ne halj meg: átkuk pedig ennek ellenkezője. Sőt papjaikhoz is így folyamodnak: áldj meg minket, nehogy ágyban haljunk meg. Nyelvük az isklávon, azaz a bosnyák nyelv. Ezt a nyelvet sok országban beszélik, így Islovínban, Boszniában, Isztriában, Szerémben, Szendrőben, Bulgáriában, Bohemiában, Lusadziában. Lengyel-, Oroszországban, a cserkeszföldön, Magyarországon, sőt a mohamedán szultánok palotájában is egyesek ezen a nyelven beszélnek. Betűik az arab betűk, de egyes latin és nemsze betű is megvan náluk.

Az említett szlavón terület hat részből áll, de Isklavonországnak Islovín része, a Száva és Dráva között fekvő föld, melyet keleten Szerém, nyugaton Isztria, északon Magyar-, délen Horvátország határol, igen kicsi.

Városai. Földjük legtekintélyesebb városa, egyben szék-városuk *Grabja*,¹⁷⁵ vára ugyan nagy, de nem nagyon erős. A hitetlenek azt mondják, hogy a mindenható Isten elhomályosította a mohamedánok látását, nehogy ezt a várat elfoglalják. Legtöbb lakója kereskedő.

¹⁷⁵ Zágráb.

Egy másik városa *Kapronca*;¹⁷⁶ vára erős lévén, a mohamedánok nem tudták elfoglalni.

Egy másik városa *Pozsega*, régebben egy megyének¹⁷⁷ volt a székvárosa; a Dráva partján¹⁷⁸ erős vár. Ez a vidék sok várral és várossal bíró művelt föld; Sülejmán szultán németországi hadjáratából visszatérőben vezír Ibrāhīm pasát küldte erre a vidékre, aki ezt meghódította. Vára magas dombon épült nagy erősség.

Deszpotbródi Belgrádtól Buda felé menet Eszékkal egy magasságban északon Bosznia irányában épült vár.

Rahovica síkon fekszik, köröskörül víz veszi körül. Valpo viz partján álló palánka... (*Jaĳda?*) Belgrádból Buda felé menet Eszékkal egy magasságban fekvő kaszaba és kazá.

Eszék,¹⁷⁹ város sík területen Belgrád és Buda között; vár és *kaĳā*; vára kicsi, de van *džami*'ja, melyben a pénteki imát mondják. A Dráva épűgy, mint a Száva, délről észak felé folyva, a Dunába ömlik; nagy tömeg viz. Eszéknél a folyón átkelve szemközt van egy kis vár. Eszéktől nyugatra két *fersah*-távolságra a Dráva több ágra ágazik. A folyó fölött egy tizenhölcezer *zirā* hosszú hídát építettek, melynek a tulsó vége hadsereg-állomás. Innen *Dráva-palánk*hoz lehet eljutni. A város előtt dombaz nevű hajókon lehet átkelni. A víz igen mély. Tulsó partján vár épült; mivel ez a hely mocsaras volt, oszlopokra magas hídát csináltak és deszkákkal kipadlózták. A hídát Sülejmán szultán ófelsége építette 953-ban¹⁸⁰ és az eszéki oldalán három nagy ágyút állított föl; az ember bármelyikbe beléphetett és mindegyiknek hossza közel volt tiz aršinhoz.

Eszék alatt, közel, a Duna tulsó partján van *Erdőd*;¹⁸¹ ez is sík mezőn fekszik, innen Bács látszik.

... (*Apatin?*) Belgrádból Budára menet Eszékkal egy magasságban a Duna bal partján fekszik. A víz mellett ez is egy *kaĳā*.

Varasdin, *Novigrád* vára és mások legtöbbször a mohamedánok birtokában van; a térképen föl vannak tüntetve.

Szerém leírása.

Belgráddal szemközt egyrészt a Duna, másrészt a Száva között elterülő síkság. Sok vára és városa van, hegyei és er-

¹⁷⁶ A kéziratban *Ķobranisa*.

¹⁷⁷ A kéziratban: *ĳōmita*.

¹⁷⁸ A törökben: *Drāvrip*.

¹⁷⁹ A kéziratban: *Ösek*.

¹⁸⁰ 1526. okt. 8. — 1527. szept. 26.

¹⁸¹ A kéziratban: *Erdüd*.

dei majd mindig csupa tavasz és virág. Minthogy két folyó között fekszik, Szirem szigetének is nevezik.

Ķadāi a következők: *Szalankamen*,¹⁸² Belgráddal szemközt három órányira álló vár. *Zimony*, Belgráddal szemközt, vára magas hegyen épült. *Mitrovica*, Szerém belsejében a Száva balpartján sík területen a nagy út mentén fekvő Ķadā, Belgrádból Buda felé menet két merhale távolságra esik. Innen Eszék két menzil. Közben van egy Szotin nevű falu. *Racsa* a Száva partján fekvő Ķadā. Serāj¹⁸³ felé menet Mitrovicától fél merhale távolságra fekszik. A Porsuk vizén átkelve jut ide az ember. *Valkóvár*, Ķadā a belgrád-budai úton, a Duna partján, Szotin és Eszék között, Péterváradtól nyugatra, a Duna jobb partján. *Erig* a belgrád-budai útvonalon egy napi távolságra bal kéz felé eső vár és Ķadā.

Horvátország leírása.

... Legkiválóbb vára *Petrina*. Azelőtt romokban hevert, újabban a mohamedán Hasan pasa felépítette. *Kosztanica*, *Sziszke*, *Novigrad*, *Karlstadt*, egy másik *Karlstadt* nevű várai is vannak, a térképen láthatók.

Az ország négy részből áll, ezekből három mohamedán kézen van... Földje rendkívül termékeny, igen sok gabonája, szőleje, gyümölcse, olaja és juha van; különösen a tenger mellék gabonája kimondhatatlanul sok. Ha a mohamedánok erre a vidékre minduntalan hadat nem vezettek volna, nagyon megművelt és olcsó ország lenne...

A horvátok három népet szidnak; a németekről azt mondják, hogy részegesek, a szlavónokról¹⁸⁴ hogy kegyetlenek, a magyarokról, hogy nyakasok. Nyelvük a szlavóniaihoz hasonlít.

Dr. Fekete Lajos.

¹⁸² A törökben: *Islānkamena*.

¹⁸³ T. i. Bosna-serāj = Szerajevó.

¹⁸⁴ A törökben: *isklāvon*.